

ΕΝΟΤΗΤΑ Α

Η ανάπτυξη της εργοθεραπείας
στην ψυχική υγεία.
Ιστορική αναδρομή

1

Η εξέλιξη της εργοθεραπείας. Το σύγχρονο Παράδειγμα

Ιωάννα Τσίπρα, Ελίζα Μάγκλαρη

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ

Ιστορικά, η κοινωνική και η ιατρική αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών έχει εξαρτηθεί από την εκάστοτε επικρατούσα κοινή γνώμη και τις αντίστοιχες ιατρικές τάσεις. Επομένως, η θεραπευτική χρήση του έργου (occupation), έχει μεταβληθεί σε σχέση με κοινωνικούς, ιατρικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες.

Από τα στοιχεία που έχουν βρεθεί και από την εξέλιξη του πολιτισμού σε Ανατολή και Δύση, υπάρχουν αναφορές ότι το έργο, σε μορφή φυσικής άσκησης, εργασίας, ψυχαγωγίας και διασκέδασης, μπορεί να επιδράσει και να βελτιώσει την ψυχική υγεία.

Οι πιο πρώιμες αναφορές της χρήσης έργου ως θεραπευτικού εργαλείου απαντώνται στην αρχαιότητα. Το 700 π.Χ. ο Ασκληπιός συνιστούσε μουσική και τραγούδι στους ψυχικά ασθενείς παράλληλα με σωματική άσκηση ως θεραπευτικά μέσα. Τον 4ο π.Χ. αιώνα, ο Ιπποκράτης περιέγραψε πως η ψυχική υγεία εξαρτάται από την ισορροπία 4 χυμών, του αίματος, της μαύρης χολής, της κίτρινης χολής και του φλέγματος, και καθιέρωσε μία ανθρωπιστική προσέγγιση που συμπεριλάμβανε την καλοσύνη, την ευγένεια και τις τέχνες. Ο Έλληνας ιατρός και φυσιολόγος Ασκληπιάδης (1ος αιώνας π.Χ.) ήταν ο πρώτος που καθιέρωσε την ανθρώπινη μεταχείριση ασθενών με ψυχικά νοσήματα, χρησιμοποιώντας θεραπευτικά λουτρά, μασάζ, άσκηση και μουσική.

Τις ίδιες τεχνικές με τον Ιπποκράτη ακολούθησε και ο Έλληνας ιατρός Γαληνός στους Ρωμαϊκούς χρόνους, συμπεριλαμβάνοντας στις ψυχοθεραπευτικές του τεχνικές ταξίδια, εργασιοθεραπεία, συμμετοχή σε ομιλίες, συζητήσεις, διάβασμα και δραστηριότητες ψυχαγωγίας, ενώ αργότερα ο Ρωμαίος Κέλσος (2ος αιώνας μ.Χ.) πρότεινε μουσική, ταξίδια, τη συνομιλία και τη σωματική άσκηση στους ασθενείς του.

Στους μεσαιωνικούς χρόνους, η χρήση των παραπάνω τεχνικών στους ψυχικά ασθενείς σχεδόν εξαφανίστηκε, παρ' όλο που οι ιατροί συνέχιζαν να υποστηρίζουν τη θεωρία του Ιπποκράτη και του Γαληνού μέχρι και τον 18ο αιώνα. Στο διάστημα αυτό, η ψυχική νόσος θεωρείτο ως αποτέλεσμα μαγείας, δαιμονικής δράσης και αμαρτίας. Οι συνθήκες περίθαλψης των ψυχικά ασθενών ήταν απάνθρωπες και ίδιες με αυτές των εγκληματιών, καθώς κρατούνταν σε άσυλα και φυλακές, πολλές φορές αλυσοδεμέ-

νοι και χωρίς φωτισμό, θέρμανση και αξιοπρεπή διατροφή. Μόνο οι πιο εύποροι είχαν την ευκαιρία για κατ' οίκον θεραπεία, αλλά μόνο υπό τη μορφή οικογενειακής φροντίδας. Η συνήθης αγωγή περιοριζόταν στις Ιπποκράτειες αρχές διατήρησης της ισορροπίας των υγρών του σώματος με δίαιτες, αφαιμάξεις, κενώσεις και πρόκληση φυσαλίδων με καυστικούς παράγοντες στο δέρμα για αποτοξίνωση.

Στην Ευρώπη του 18ου αιώνα, ο Γάλλος Philippe Pinel και ο Άγγλος William Tuke έφεραν μεταρρυθμιστική επανάσταση στο νοσοκομειακό σύστημα σε Γαλλία και Ηνωμένο Βασίλειο. Στα τέλη του 18ου αιώνα, αντί για τη χρήση αλυσίδων και άλλων μέσων περιορισμού άρχισαν να χρησιμοποιούν συστηματική εργασία και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Οι Tuke και Pinel έγιναν παγκόσμια γνωστοί για την εισαγωγή της «ηθικής θεραπείας» (moral treatment) των ψυχικά ασθενών μέσω ψυχολογικών και όχι σωματικών μεθόδων. Και οι δύο εισήγαγαν τη θεραπευτική χρήση της εργασίας, της ψυχαγωγίας και της εμπλοκής σε δράσεις καθημερινότητας όπως η κηπουρική, η διαχείριση νοικοκυριού, η αγοραπωλησία αγαθών κ.λπ.

Η ηθική θεραπεία αναπτύχθηκε στην Ευρώπη, διαδόθηκε στις Η.Π.Α. και εδραίωσε τις ρίζες της σημερινής εργοθεραπείας. Αν και ακμάζον στην Ευρώπη και αλλού στο εξωτερικό, το ενδιαφέρον για το μεταρρυθμιστικό κίνημα πάγωσε και εξασθένησε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 19ο αιώνα λόγω του Αμερικανικού εμφυλίου.

Στις αρχές του 19ου αιώνα στη Βικτωριανή εποχή, την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, σημειώθηκε η επιστροφή του θεσμού των ασύλων και της χρήσης της εργασίας ως θεραπευτικού αλλά και οικονομικού μέσου για τους ασθενείς που είχαν καλή φυσική κατάσταση (π.χ. εργασία στην κουζίνα, στα πλυντήρια, στους κήπους κ.λπ.). Στους πιο δύσκολους ασθενείς εφαρμοζόταν ακόμη ο σωματικός περιορισμός. Το έργο έχασε την ατομοκεντρική υπόστασή του και άρχισε να χρησιμοποιείται μαζικά. Το κίνημα Τέχνες και Χειροτεχνίες (Arts and Crafts Movement) που άκμασε από το 1860 έως το 1910, επίσης επηρέασε την εργοθεραπεία. Σε μια πρόσφατα ακμαζούσα βιομηχανική κοινωνία, οι τέχνες και οι βιοτεχνίες αναδύθηκαν ενάντια στη μονοτονία και στην απώλεια της αυτονομίας της εργασίας στα εργοστάσια. Οι τέχνες και τα χειροτεχνήματα χρησιμοποιούσαν τη βιωματική δράση ως μέσο για την προώθηση της μάθησης, ως διέξοδο δημιουργικής ενέργειας και ως τρόπο αποφυγής της πλήξης από την πολύχρονη διαμονή σε νοσοκομεία ψυχικών νόσων ή φυματίωσης.

Η ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΩΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΥΓΕΙΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται κυρίως αναφορά στην ιστορία και την εξέλιξη της ιστορίας της εργοθεραπείας στις Η.Π.Α. Η εστίαση αποτελεί συνειδητή επιλογή των συγγραφέων, καθώς η επιστήμη δημιουργήθηκε εκεί και η εξέλιξή της σε αυτό το πλαίσιο επηρέασε την εφαρμογή της και σε διεθνές επίπεδο.

*Εικόνα Α1.1:
Εργοθεραπεία: κατασκευή
παιχνιδιών σε ψυχιατρικό
νοσοκομείο. Πηγή:
Otisarchives4. www.Flickr.com/photos/medical_museum.*

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η ψυχική υγεία επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις θεωρίες των Sigmund Freud, Alfred Adler και Carl Jung οι οποίοι δίνουν έμφαση στην ψυχανάλυση και στην ψυχοθεραπεία. Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι συνθήκες στα νοσοκομεία παρέμεναν οι ίδιες παρά την ανάπτυξη νέων θεωριών και θεραπευτικών προσεγγίσεων. Η περίοδος εκείνη χαρακτηρίζεται από τον ιδρυματισμό και τη χρήση μέσων θεραπείας όπως ο περιορισμός με μηχανικά μέσα, η απομόνωση σε κλειδωμένα δωμάτια, η λοβοτομή, το ηλεκτροσόκ, η βαθιά νάρκωση κ.λπ.

Στις αρχές του 1900 στις Η.Π.Α., η νοσηλεύτρια Susan Tracy έφερε πίσω τον όρο «έργο» στην ψυχιατρική, άρχισε να εκπαιδεύει σπουδάστριες νοσηλευτικής στη θεραπευτική χρήση δραστηριοτήτων, ενώ επινόησε τον τίτλο της «Εργονοσηλεύτριας» («occupational nurse»).

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1910-1939

Η εργοθεραπεία θεωρήθηκε για πρώτη φορά ως επάγγελμα υγείας στις αρχές του 1910 υπό την επίδραση του Προοδευτικού Κινήματος (Progressive Era). Το 1917, ιδρύθηκε η «National Society for the Promotion of Occupational Therapy (NSPOT)» με μέλη τους Eleanor Clarke Slagle, George Edward Barton, Adolph Meyer, Susan Johnson, Thomas Kidner, Isabel G. Newton και Susan Tracy, γνωστά έως σήμερα ιδρυτικά στελέχη της νεότερης εργοθεραπείας. Σχεδόν ταυτόχρονα, στην Ευρώπη επήλθε μεγάλη αλλαγή στο σύστημα ιδρυματισμού στο βρετανικό σύστημα στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι τραυματίες με μετατραυματικό στρες ήταν το αίτιο της ίδρυσης εξωνοσοκομειακών μονάδων ημερήσιας νοσηλείας.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ανάγκασε το νέο επάγγελμα της εργοθεραπείας να αποσαφηνίσει τον ρόλο του στον ιατρικό τομέα και να τυποποιήσει την εκπαίδευση και την πρακτική άσκησή του. Δημιουργούνται σχολές εκπαίδευσης στην εργοθεραπεία, ενώ παρέχονται υπηρεσίες σε νοσοκομεία και σε εργαστήρια σε εθνικό επίπεδο. Μεταξύ του 1917 και

του 1920, σχεδόν 148.000 τραυματίες βρέθηκαν σε νοσοκομεία κατά την επιστροφή τους στις Η.Π.Α. Σε αυτόν τον αριθμό δεν συμπεριλαμβάνονται οι στρατιώτες που τραυματίστηκαν στην Ευρώπη. Λόγω του τεράστιου αριθμού τραυματιών εν καιρώ πολέμου, δημιουργήθηκε ο κλάδος των «βοηθών ανασυγκρότησης» (reconstruction aides). Οι «βοηθοί ανασυγκρότησης» είναι ένας γενικός όρος για βοηθούς εργοθεραπείας και φυσικοθεραπείας, γνωστούς τώρα ως φυσικοθεραπευτές). Οι τραυματίες πολέμου αντιμετώπιζαν τόσο σωματικά όσο και ψυχικά προβλήματα. Η επιτυχία των «βοηθών ανασυγκρότησης», οι οποίοι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούνταν από γυναίκες που προσπαθούσαν να «προσφέρουν κάτι» στην πολεμική προσπάθεια, αποτέλεσε ένα μεγάλο επίτευγμα. Μετά τον πόλεμο, ωστόσο, προέκυψε μία μεγάλη ανάγκη να κρατηθούν άνθρωποι στο επάγγελμα. Η έμφαση μετατοπίστηκε από τον αλτρουισμό στη διάρκεια του πολέμου, στην οικονομική, επαγγελματική και προσωπική ικανοποίηση που προκύπτει από το επάγγελμα του θεραπευτή. Για να γίνει το επάγγελμα πιο ελκυστικό, οργανώθηκε η πρακτική όπως και το πρόγραμμα σπουδών.

Κατά τις δεκαετίες 1910 και 1930, η εργοθεραπεία επηρεαζόμενη από τις ιδέες των Meyer και Dunton, οι οποίοι βασίστηκαν στις αρχές της ηθικής θεραπείας και της ψυχοβιολογίας, εστίαστηκε στη βελτίωση των ψυχιατρικών ασθενών μέσω της συμμετοχής τους σε έργα. Οι Meyer και Dunton από κοινού υποστήριξαν ότι τα ανθρώπινα όντα οργανώνουν τον χρόνο τους κάνοντας πράγματα και ότι η ισορροπία δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει εργασία και ανάπαυση είναι βασική για την ευεξία. Επίσης, πίστευαν ότι οι εργοθεραπευτές κατέχουν σημαντικό ρόλο στην παροχή βοήθειας στους ασθενείς για να αναδιοργανώσουν τις καθημερινές τους συνήθειες και να επανακτήσουν αισιοδοξία. Η Eleanor Clarke Slagle, η οποία είχε επηρεαστεί από τους προαναφερθέντες και είχε εκπαιδευτεί στον σχεδιασμό θεραπευτικών έργων (curative occupations), την ίδια περίοδο υποστήριξε και υλοποίησε σε κρατικά ψυχιατρικά νοσοκομεία των Η.Π.Α. προγράμματα εκπαίδευσης συνηθειών (habit training programs) για τους σοβαρά πάσχοντες. Ο Herbert James Hall, ο Thomas Kinder και ο George Barton υποστήριξαν τη δημιουργία περιβάλλοντος που θα προωθούσε τις ικανότητες των ασθενών, ώστε να επιστρέψουν σε ικανοποιητική αμειβόμενη εργασία. Έτσι, σε αρκετά νοσοκομεία και άσυλα της εποχής δημιουργήθηκαν εργαστήρια με στόχο είτε την επαγγελματική εκπαίδευση είτε την παραγωγή. Επιπλέον αρκετοί ασθενείς εργάζονταν έναντι μικρής αμοιβής σε υποστηρικτικές υπηρεσίες των πλαϊσίων (πλυντήριο, ραφείο, αγροκαλλιέργειες κ.α.). Οι εργοθεραπευτές είχαν την επίβλεψη των ασθενών σε αυτά τα έργα. Για τους ασθενείς που ήταν απαραίτητη η παραμονή τους μέσα στα τμήματα χρησιμοποιούνταν οι χειροτεχνίες, όπως και αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Βασικός στόχος της εργοθεραπείας ήταν η ικανοποίηση μέσω των προσωπικών επιτευγμάτων. Η ίδια πρακτική εφαρμόζεται στη Σκωτία, όταν το 1922 ο ψυχίατρος David Henderson, πρώην συνεργάτης του Meyer, προσέλαβε στο νοσοκομείο που εργαζόταν την Dorothea Robertson, την πρώτη εκπαιδύτρια εργοθε-